

LA SETMANA TRÀGICA DE 1909 I ELS ESCOLAPIS

JOAN FLORENSA I PARÉS

S'ha escrit i s'escriurà sobre els fets de la Setmana Tràgica de 1909 a Barcelona i sobre les causes que els provocaren. No incidiré en les qüestions generals, perquè altres ho faran millor i amb més coneixements..

Cenyiré la meva aportació als escolapis. L'Escola Pia de Sant Antoni de la ronda en va ser afectada greument. Aquesta escola va ser una de les víctimes d'aquella setmana descontrolada i trista per a la ciutat. Per conèixer el que és avui el col·legi de la ronda de Sant Pau, cal saber el que passà l'última setmana de juliol de 1909. De les ruïnes d'aleshores, en va néixer l'edifici actual.

Dividiré el treball en dues parts. En la primera faré un relat dels fets, no limitant-me a Barcelona ciutat ni en el col·legi de Sant Antoni, el més danyat dels escolapis. Crec que els religiosos de totes les comunitats escolàpies sentiren el que passà en un lloc concret, tot i que algunes ho visqueren sense alteracions significatives. Afectà tothom. Ignorar-ho distorsiona la vida posterior de la província. La memòria que en quedà marcà més d'una generació.

En una segona part intentaré exposar el poc que sabem de l'explicació que en donaren els mateixos escolapis, els actors passius. Quedaren perplexos davant dels fets. ¿Per què aquella destrucció? Aquesta pregunta que els escolapis es feren el 1909, també ens la fem ara nosaltres.

1. LES INCIDÈNCIES DELS DIES FINALS DE JULIOL DE 1909

La crema del col·legi de Sant Antoni de Barcelona

El que podríem assenyalar com a símbol de la tragèdia per als escolapis va ser la casa de Sant Antoni de Barcelona. Era la seu provincialícia, el col·legi més gran, l'escola que servia de referent, el lloc on radicaven diverses entitats escolàpies no escolars –l'Acadèmia Calassànica, les tres Congregacions de Sant Tarsici, la Menor i la Major de la Mare de Déu de l'Escola Pia i de Sant Josep de Calassanç–. Comencem, doncs, per aquesta casa.

La comunitat escolàpia assumí el 1805 l'antic convent i l'església gòtica de Sant Antoni gràcies a un acord entre totes les parts, però no se'n possessionà sinó fins al 1815. Tots dos edificis tenien la façana al carrer de Sant Antoni i per darrera, cap a mar, hi havia horts que els escolapis anaren comprant fins al carrer de la Cera. A ponent hi havia la muralla separada de l'església pel pas interior de ronda; el portal de Cardona o de Sant Antoni, que donava al camí de Madrid, deixava un espai ampli on a vegades hi havia venedors. La part oriental limitava amb solars de propietat diversa. L'espai del convent resultà del tot insuficient i l'Ajuntament donà l'edifici que hi havia davant i que havia estat de la Generalitat (edifici gòtic). Els escolapis ampliaren el primitiu convent per darrera fins a l'altura de l'absis del temple. Després de 1850 es construí en el que havien estat horts, el Seminari o internat: primer era un edifici rectangular (molt semblant a l'actual edifici central de l'ajuntament de Sabadell, edifici que es construí seguint el model antonià). Isabel II concedí a l'Escola Pia el solar que havien ocupat les muralles amb el pas de ronda, la qual cosa va permetre afegir dues ales a l'internat i convertir-lo en una U, oberta a la ronda. Després de 1875 s'aixecà el bloc (baixos, tres pisos i golfes) en el xamfrà de la ronda de Sant Pau i carrer de Sant Antoni per a residència de la comunitat. També a finals de segle XIX es construí l'edifici a la ronda de Sant Antoni sobre l'antiga muralla, el qual juntament amb l'edifici gòtic servia per a les aules dels alumnes gratuïts: entre tots dos edificis quedava un pati que encara avui està sense construir i hi ha un bar.

Com acabem de dir, els alumnes gratuïts –pàrvuls, primària i comerç– anaven a les classes dels espais entre el carrer de Sant Antoni i la ronda del mateix nom. Els alumnes recomanats –pàrvuls, primària,

comerç i batxillerat— es distribuïen en els espais al voltant del pati que donava a la ronda de Sant Pau. A l'ala de la U de la part nord hi havia la residència universitària i dels «ayos», o estudiants universitaris que ajudaven en algun dels serveis als alumnes —acompanyar els alumnes de casa a l'escola o viceversa, vigilar durant les hores de pati, de menjador o d'estudi, etc.—a canvi de tenir habitació i menjar gratis. La part de l'antic convent i el bloc del xamfrà eren els espais de la nombrosa comunitat: la casa des de 1820 era la casa i residència del pare provincial i dels assistents i lloc on hi havia serveis generals per a tots els col·legis, com ara la distribuïdora de material escolar; també hi residien, formant part de la comunitat, juniors o clergues escolapis estudiants de la carrera eclesiàstica.

El 15 de juliol acostumava a tenir lloc el final de curs. Començaven uns dies de vacances que els religiosos aprofitaven per passar-los amb les seves famílies, per anar a estudiar a l'estranger, tenir uns dies d'exercicis espirituals o simplement per descansar. L'estiu de 1909, però, va ser diferent, tràgic —segons ha passat a la història.

Mentre els alumnes s'anaven examinant per classes, l'ambient es notava carregat i enrarit. Alguna cosa es coïa. Entre els dies 14 i 18 de juliol començaren a embarcar diversos regiments rumb a l'Àfrica. La premsa de diverses ciutats, inclosa evidentment la de Barcelona, es manifestà en contra d'aquest embarcament. Els dies 18 i 19 es formaren grups de protesta a la Rambla de Barcelona. La policia actuava tot seguit i els dissolia. No semblava que la cosa pogués passar d'aquí.

El 26 de juliol començà una vaga general a les sis del matí. Al Poble Nou i als voltants de la ciutat es produïren disturbis i incendis.

A primera hora del matí del dia següent, 27 de juliol, es formaren grups al Paral·lel que feien témer un aldarull.¹ La Guàrdia Civil patrullà

1. No hi ha cap crònica dels fets escrita pels escolapis. El pare Antoni Montañana en *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. I, part I, pàgs. 123-124 dona una versió de la intervenció del pare Pau Roca, a la qual donem validesa i intentem harmonitzar amb altres cròniques detallades com la de l'*Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1910* (Barcelona, Imprenta Barcelonesa, 1909); Augusto RIERA: *La Semana Trágica. Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Catalunya* (Barcelona, Barcino, 1909), pàgs. 100-106; Joan CONNELLY ULLMAN: *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)* (Barcelona, Ediciones Ariel, 1972; pàgs. 405-409).

per la ronda de Sant Pau i vigilà l'edifici dels escolapis. Es respirava una tensió continguda. Cap a les onze del matí, els guàrdies reberen l'ordre de retirar-se. La veu va córrer per la barriada. Homes, dones i canalla sortiren de les cases amb pics, pales i altres estris, assaltaren una armeria del carrer Príncep de Viana, s'apoderaren d'armes i de munició, i aixecaren barricades amb les llambordes per tots els estrets carrers que aboquen a la ronda. El barri del Raval quedava pràcticament aïllat, sense comunicació entre la Rambla i la ronda.

Un noi ruixà la porta del xamfrà dels escolapis (ronda de Sant Pau amb carrer de Sant Antoni) i hi va calar foc: la porta des de la qual s'acostumava a beneir els animals el dia de Sant Antoni i el Tres Tombs. S'hi sumaren altres nois i joves. El foc no prenia amb prou rapidesa, de manera que optaren per destruir el quiosc de la voravia del davant i usar-lo per atiar el foc. Alguns homes amb escales intentaren penetrar per les finestres del primer pis d'aquesta part de l'edifici, on hi havia l'habitació dels pares provincial i rector, entre d'altres els quals es trobaven absents. Un tercer grup forçà la reixa de ferro que donava al pati de la ronda de Sant Pau, hi entraren i es dirigiren a l'ala dels «ayos», a la qual també calaren foc.

A dos quarts de tres de la tarde arribà un destacament de cinquanta soldats d'infanteria i deu o dotze de cavalleria amb el capità general al capdavant. Entrà pel pati, el travessà cap al nord-est dirigint-se cap a la comunitat (que estava en l'antic convent); tornaren a sortir tots els soldats acompanyant els religiosos fins al carrer i els feren pujar en uns carruatges que se'ls emportaren a lloc segur.

¿Què havia passat a dintre de la casa?

La comunitat² era formada aquell curs que acabava per 28 sacerdots, 5 joves clergues i 17 germans operaris: en total 50 religiosos. El rector era el pare Ramon Piera, el qual, com altres religiosos, es trobava de vacances durant la segona quinzena de juliol. En cap moment es parla del pare provincial ni de cap altre religiós de la cúria provincial —com els quatre assistents o el secretari—, la qual cosa ens fa pensar que també eren absents. Aquell estiu tocava canvi. Cessava

2. Dades segons el Catàleg general de 1909.

preceptivament el provincial, pare Antoni Mirats, perquè ja havia complert els tres triennis seguits que hom pot tenir el mateix càrrec. El nou provincial, el pare Salvador Marcó, no va ser nomenat pel superior general de Roma fins al 5 d'agost, passats els dies tràgics que comentem. En absència dels superiors, el responsable, en aquell moment, de la comunitat era el pare Pau Roca i Borràs. La part del xamfrà, doncs, estava bastant desocupada aquells dies de juliol: hi pogueren accedir sense topar amb ningú; si hi quedava algun religiós es va recloure a l'antic convent amb la resta de religiosos a l'altra costat de l'església.

El religiosos en un primer moment confiaren que, com altres vegades, la gent del barri els defensaria i no passaria més enllà d'una manifestació al carrer. Però la cosa s'anà embolicant i quan volgueren sortir, ja tenien el foc a dintre. La reserva de guàrdies civils abans de retirar-se del carrer havia advertit els escolapis que no els podia garantir més la seguretat i se n'anessin. No ho feren, confiats en l'adhesió que sempre els havia manifestat el veïnat. Però quan veieren que les flames del foc³ anava encerclant-los i aviat podien quedar ofegats, decidiren recórrer a diverses autoritats. Finalment trucaren al governador civil, el qual avisà el capità general, qui hi acudí en persona a dos quarts de tres amb un destacament de soldats per treure els religiosos de l'infern que els envoltava. ¿Per què el recurs al governador civil, el qual mobilitzà el capità general que es va fer present al col·legi? El fill del governador civil de Barcelona D. Ángel Ossorio Gallardo era alumne del col·legi de Sant Antoni i els espantats escolapis varen recórrer a ell per demanar-li auxili; el governador s'interessà pels mestres del seu fill i provocà la intervenció militar del capità general Santiago. La intervenció militar va ser una cosa molt puntual: treure els religiosos de la casa en flames. Re més. Les referències que anem seguint parlen d'incendi a la ronda de Sant Pau, no al carrer de Sant Antoni. La comunitat que residia a la part del xamfrà i a l'antic convent, es devia recloure en aquesta part que quedava separada de la del xamfrà per l'església. El capità general entrà per la porta del pati que s'obria a la ronda i al fons a l'esquerra

3. El germà Ramon Beltran explicà que es trobà que el foc li arribava a la porta de l'habitació i va haver de saltar per una finestra; els germans residien o a la part de l'antic convent o sobre el pòrtic de l'església; vegeu en *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. I, part I, pàg. 68

tenia el pas cap a la zona on hi havia la comunitat. Les dependències dels «ayos», que ja cremaven, eren a tocar de la ronda.

El poble que contemplava l'actuació dels incendiàries, en veure arribar la tropa, confià que els soldats aturarien la vandàlica destrucció de l'edifici: per això en un primer moment els aplaudiren. Però quedaren decebuts en veure que una vegada els religiosos havien sortit de la casa, la tropa es retirava. És una prova evident de la indiferència o tolerància de l'autoritat davant aquells aldarulls i destruccions que assolaven la ciutat de Barcelona aquells dies.

Els escolapis no erraven en confiar en el poble o gent del barri. Els incendiàries foren uns petits grups ben organitzats amb un cap que els dirigia. Les cròniques que seguim parlen d'un jove com a instigador de l'incendi: «*un joven bien vestido* –afirma l'*Almanaque*– *que entraba y salía del edificio, y animaba a sus camaradas que vestían blusa, dando vivas a la república y a la revolución social*». La gent no volia la crema dels escolapis de Sant Antoni, però se sentí impotent per a contenir l'agressió. L'ambient que respirava Barcelona, la indiferència i condescendència de l'autoritat –com acabem de veure– no afavorien que ningú s'atrevisís a impedir o posar fi a aquells actes vandàlics.

Després de la sortida dels religiosos, l'incendi s'estengué per totes les parts de la casa: l'antic convent, l'església, el bloc del seminari o aules; també calaren foc a les aules de gratuïts de la ronda de Sant Antoni. L'únic edifici que no cremà va ser el gòtic del carrer de Sant Antoni.

L'edifici del xamfrà no l'incendiaren per dintre, sinó que el foc va ser al carrer amb els mobles i objectes que per les finestres hi anaven llançant. La fogata de la voravia va prendre en algunes finestres i en els sostres, però l'edifici aguantà i encara avui es conserven les bigues de fusta d'abans de 1909, tot i que algunes s'han reforçat després amb barres de ferro.

A les quatre de la tarda, l'edifici dels escolapis de la ronda era una pira, que aixecava una gran fumarada visible des de tots els punts de Barcelona. Continuada cremant tota la tarda, la nit i el dia següent, el 28. A la nit se sentien caure parets, sostres i envans. De cop es revifava el foc i noves flamarades il·luminaven l'ambient. Espectacle dantesc.

El Centre Obrer Calassanci situat a la Riera Alta no patí cap atac ni intent d'incendi ni de saqueig. El Centre depenia de la Congregació mariana de l'Escola Pia de Sant Antoni i també hi col·laborava l'Acadèmia Calassància.

Davant l'Escola Pia de Sant Antoni hi tenia una fàbrica de licor el Sr. Antoni Tortràs, reconegut catòlic i carlista. Els incendiaris creien que la tal fàbrica era de fet propietat dels escolapis i també la incendiaren.⁴ Tal vegada aquesta fàbrica del Sr. Tortràs va encarregar-se de la fabricació i distribució de xocolata que la Santa Seu concedí per l'espai de deu anys amb data del 5 d'abril de 1898 a l'Escola Pia de Sant Antoni de Barcelona:⁵ l'objectiu de la concessió de la fàbrica era fer front a les despeses de l'escola després de desvincular-se de l'internat el 1894. Era una font de finançament.

Les pèrdues

Acabem de dir que el col·legi de Sant Antoni va ser cremat totalment, cada un dels blocs de què hem parlat.⁶ L'antic convent i en aquell moment residència de la comunitat quedà destruïda i fins i tot la façana va caure com comprovem per fotografies.⁷ El mobiliari es va perdre i les pertinences dels religiosos es convertiren en cendres: manuscrits, material de preparació de classe, llibres, objectes.

L'església gòtica no va caure, però la pedra quedà malmesa pel foc i per l'escalfor calor. Poc després de l'incendi es decidí tancar el temple al culte per evitar el despreniment de la volta de la nau central. Altars, bancs, ornaments que es guardaven a la sagristia juntament amb calzes, custòdia, reliquiàris i multitud d'objectes que servien per

4. Joan CONNELLY ULLMAN: *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, pàg. 479.

5. Vegeu l'article del Claudi VILÀ i PALÀ «¿Fábrica de chocolate en San Antón?», a *Catalaunia* (juliol-agost 1989), núm. 321, pàgs. 8-9; aporta una relació del document pontifici conservat a l'Archivo Histórico Escolapio (Madrid), caixa 53, lligall 7, pàg. 33.

6. Després dels fets, algunes revistes publicaren reportatges gràfics dels edificis cremats a Barcelona; són eloqüents testimonis del que va passar; pot veure's com a exemple el de *La Actualidad*, revista mundial de informació gràfica, IV (Barcelona 28 agost 1909). També en va fer un reportatge fotogràfic en postals Àngel Toldrà Viazo (que signava A.T.V.); els números 1, 2, 3, i 4 corresponen al col·legi escolapi de Sant Antoni; vegeu sobre aquesta col·lecció, Ernesto BOIX FELIP: *Catàleg de targetes postals de Barcelona A.T.V.*, Sabadell, Editorial AUSA / Ajuntament de Sabadell, 2002, pàgs. 558-566, sobre la Setmana Tràgica; la llista sobre els escolapis en pàg. 564; en tenim exemplars de la col·lecció a l'APEPC: apartat postals.

7. Vegeu fotografia en la revista *Barcelona atracción, revista mensual de la Sociedad de Atracción de Forasteros* (Barcelona març 1931), núm. 237, pàg. 85

al culte i que s'havien heretat dels religiosos antonians. Però sobretot es va perdre per sempre el retaule amb les pintures de Jaume Huguet; era una joia de la pintura catalana, de la qual no restà absolutament res.⁸ Pocs anys abans s'havien fotografiat i clixés i reproduccions es conservaven a l'Arxiu Mas: gràcies a aquesta iniciativa avui podem conèixer en blanc i negre com eren les pintures. Es pot dubtar, però, de l'ordre en què cada plafó estava col·locat. Un grup de nord-americans feia poc que havia fet una suculent oferta en dòlars per emportar-se les taules d'Huguet: els escolapis resistiren la temptació perquè volien conservar el patrimoni heretat.⁹

El que hem anomenat bloc del xamfrà, a més de les habitacions de religiosos contenia altres dependències com la biblioteca i l'arxiu de la província. Eren dues entitats importants i valuoses. La biblioteca tenia un fons antic considerable procedent dels religiosos antonians a més del que els mateixos escolapis hi havien anat afegint, tenint en compte que, a més de ser casa principal com a seu provincialícia, havia estat llargues temporades casa de formació i d'estudis dels futurs mestres escolapis.¹⁰ A més dels llibres, en les biblioteques s'hi guardaven els manuscrits de religiosos difunts, alguns dels quals tenien un valor històric important. L'arxiu, del qual tenia cura el secretari provincial era significatiu.¹¹ Comprenia la documentació de la

8. Sobre la importància artística d'aquestes pintures, vegeu *Jaume Huguet, 500 anys*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1993, pàgs. 123 (reconstrucció del retaule) i 144-150 (comentari).

9. Així ho afirma el pare Joan FELIU. «El desaparecido retablo de San Antonio Abad, de Jaime Huguet», en *El Correo Catalán* (Barcelona 30 gener 1966), pàg. 24.

10. Segons dades de 1885 la biblioteca comptava amb més de 5.000 volums (Ramon TARRÒS: *Problemàtica educativa al segle XIX...*, vols. II i IV, pàgs. 779 i 1953); Lluís FALGUERA: *Libro de oro. Escuelas Pías de Cataluña e isla de Cuba 1617-1917*. Barcelona 1918, pàg. 37, parla d'uns 80.000 volums i afegeix: «era principalmente importantísima por sus obras antiguas, muchas de ellas incunables, por lo cual se consideraba como una de las mejores de Barcelona.» Ben segur que conservava el fons heretat dels antonians, ja que entre aquests i els escolapis no hi hagué trencament temporal, sinó continuïtat; també hi devia haver l'arxiu o documentació dels antonians (sobre aquesta possibilitat vegeu l'inventari del fons conservat fins avui en Joan FLORENSA: «Fondo de los religiosos antonianos en el Archivo Provincial de la Escuela Pía de Cataluña», en *Memoria Ecclesiae, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España*. vol. VI, Oviedo 1995, pàgs. 297-311).

11. Vegeu per exemple, la reconstrucció del llibre de registre del secretari provincial en el meu article: «Registre antic de la Secretaria Provincial (1741-1936)», en *Catalaunia* (febre 1988), núm. 306, pàgs. 4-5.

província des de la seva erecció en 1742, és a dir, d'uns cent setanta anys. També s'hi guardaven els arxius de les cases o comunitats que s'havien tancat fins aquell moment, algunes de les quals havien tingut una vida ben llarga: Oliana (1690-1844), Castellbó (1709-1718), Solsona (1757-1840), primera època de Terrassa (1864-1868), Reus (1858-1870), Valls (1893-1905). A la comunitat, com en el col·legi, hi havia imatges o estàtues i pintures, algunes de les quals devien tenir un cert valor. No en coneixem cap inventari perquè, si es va fer, desaparegué amb el foc.

La part de classes de la ronda Sant Pau cremà totalment; s'ensorrà i fins i tot les parets mestres no aguantaren –les fotografies ho mostren ben clar–. Només aguanta en part l'ala de residència dels «ayos». Tot plegat quedà en tan mal estat que l'Ajuntament publicà un ban prohibint circular per les voreres del col·legi i de l'església. Les aules dels alumnes gratuïts a la ronda de Sant Antoni també s'ensorraren.

En aquestes parts de l'edifici és on hi havia, juntament amb les aules, tot el material dedicat a l'ensenyament, com biblioteca escolar, monetari, gabinets, laboratoris i museus.¹²

A la casa hi tenia la seu l'Acadèmia Calassància amb més de vint anys d'existència. Publicava amb el mateix títol una revista. Havien format un notable arxiu i biblioteca especialitzada. Tot va desaparèixer consumit pel foc. Únicament recuperaren el segell de l'entitat, símbol que la vida continuava.

Les congregacions marianes i altres associacions d'alumnes també varen perdre la seva història.

S'ha repetit una vegada i una altra que a Sant Antoni hi havia armes i que s'hi fabricava moneda falsa. Anem per parts. Les cròniques que seguim i hem citat en començar, diuen «*De repente oímos una gritería infernal: era que uno de los incendiarios había mostrado a la multitud desde las habitaciones del Padre Rector una escopeta, unos troqueles para fabricar medallas y unos billetes que servían para la enseñanza mercantil, dando a entender aquel hombre que los Padres estaban armados y que fabricaban moneda y billetes del Banco de España, falsos.*»¹³ Crec que aquest text ens aclareix força les

12. Ramon TARRÒS: *Problemàtica educativa al segle XIX...*, vols. II i IV, pàgs. 1953-1971, descriu l'abundant material que hi havia el 1885. Als anys següents s'incrementà.

13. *Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1910*, pàg. 115.

coses. Els incendiaris hi trobaren una escopeta, no un arsenal d'armes. Segurament pertanyia al pare provincial Antoni Mirats, que a la seva joventut havia lluitat fins arribar al grau de capità en l'exèrcit carlista; és probable que conservés l'arma. No en pogueren mostrar cap més, d'arma.

Que hi hagués a Sant Antoni «unos troqueles para fabricar medallas» no crec que es pugui considerar cap crim ni delictes: devien ser per a les medalles de la Congregació mariana o de l'Acadèmia Calassància o de primera comunió.

La tercera cosa que exhibí l'incendiari va ser un plec de moneda escolar, «billetes que servían para la enseñanza mercantil». Els escolapis consultaren el Ministeri d'Hisenda per a la confecció d'aquesta moneda per evitar ser considerada moneda falsa. Era un bon material escolar. Al l'Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya en conservem encara avui alguns exemplars.¹⁴ El 2002 figuraren dos bitllets d'aquests en l'exposició commemorativa del Ministerio de Educación organitzada a Madrid per a recordar el seu centenari: mostra del valor pedagògic d'aquest material.¹⁵ L'actitud d'aquell incendiari de 1909 no era més que ignorància i provocació. Aquesta moneda servia per a les pràctiques que els alumnes de comerç feien unes hores al dia en les empreses simulades que s'havien iniciat en el col·legi el 1902.

L'afany que exhibiren els que assaltaren el col·legi es dirigí únicament a la destrucció total de l'edifici, del mobiliari, de tot el relacionat amb l'escola, església o culte religiós. No volgueren deixar res. Enderrocar, destruir, desfer, devastar: aquesta sembla que era la consigna. En canvi, no buscaren danyar les persones dels religiosos; per això els deixaren sortir sense cap oposició quan hi arribà la tropa. No volien tampoc robar, apoderar-se del que trobaven. Per això la biblioteca, l'arxiu, el material escolar va desaparèixer tot. No hi va haver en un primer moment saqueig. Apagat l'incendi i passats els dies de la revolta, sí que algú es ficà entre la runa i en va treure algun

14. Explicació sobre aquest material pedagògic en Tomàs GARÍ-MONTLLOR: *La moneda escolar en los colegios de las Escuelas Pías*, Barcelona, imp. Elzeviriana, 1907.

15. Catàleg de l'exposició commemorativa amb reproducció de la moneda escolar en *La educación en la España del siglo xx. Primer centenario de la creación del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. Biblioteca Nacional, setiembre – octubre 2001*. Madrid, Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2001, pàg. 87.

objecte. Els mateixos escolapis en recuperaren quelcom després: poca cosa.¹⁶

A més de les coses físiques, es va perdre quelcom més. El quasi centenar d'anys que tenia de vida escolàpia, la casa de Sant Antoni havia estat el bressol d'altres entitats com l'Acadèmia Calassància, que gaudia de prestigi en la societat. Antoni Gallardo recordava anys després que en aquella casa havien iniciat l'Associació de Música de Cambra, entitat que actuava per Catalunya amb un ben guanyat crèdit. Tots aquests grups quedaren afectats sentimentalment, sense el lloc de trobada i referència, colpits per la tragèdia.

El «Rayo»

Entre tanta desgràcia, s'esdevingué un fet simpàtic. El pare rector Ramon Piera tenia un simi que convivia amb la comunitat; el xamós animal es divertia i, alhora, divertia la mainada a les hores d'esbarjo: era conegut com el «Rayo». Quan el 27 de juliol els religiosos precipitadament hagueren d'abandonar la casa escortats per l'exèrcit, el simi estava fermat i ningú es recordà d'ell (el pare Piera es trobava de vacances, com hem dit). Amb penes i treballs aconseguí alliberar-se de l'argolla i fugí saltant entre el foc i les ruïnes. S'amagà en una casa del Poble Sec; la família en trobar-se a casa aquell animal esverat, l'entregà a la policia i aquesta va fer córrer la veu; el pare Pau Llambés, en nom del pare rector, es presentà a la policia per a acreditar-ne la propietat i recuperar-lo. El Rayo en veure l'escolapi se li tirà a sobre i l'omplí d'afalacs: va ser l'acreditatiu de la pertinença. El simi morí als escolapis de Sant Antoni a l'octubre de 1913. La premsa de Barcelona se'n va fer ressò. Manuel Folch i Torres li dedicà un simpàtic article a *En Patufet*.¹⁷ Folch, que el devia conèixer quan freqüentà les

16. Una família fa pocs anys que tornà un llibre que havien trobat entre les cendres del col·legi. Conservem un *Caeremoniale sive ritus quibus et in Novitiis admittendis, eorumque votis solemnibus emittendis, visitandisque Domibus, ac Collegiis suis universis Scholarum Piarum Ordo utitur, quosque in lucem edit utriusque Castellae Provincia*. Madrid, Typis Leonardi a Nuñez, s/d. amb aquesta nota a la guarda escrita pel pare Joaquim Girbau i Berenguer: «Salvat eix llibre de la crema del Col·legi de S. Antón durant los successos de Juliol de 1909 y recollit d'entre les runes lo dia 12 de Desembre de 1909 per mi.»

17. Aquest article de Folch i Torres i altres anotacions en *Ave Maria* (Barcelona

aules escolàpies, diu del Rayo entre altres coses: «*animaló correcte, intel·ligent i sociable... era un mico de pau i d'ordre, i no podia sofrir, de cap manera, veure trencada la germanor dels escolars per inoportunes disputes, ni enterbolida la joia de llurs esplais amb renyines i dissidències vituperables*». L'articulista compara aquest caràcter del simi agraït amb el comportament dels incendiaris del juliol de 1909.

Els altres dos col·legis de Barcelona

L'Escola Pia tenia a la ciutat de Barcelona dos col·legis més: el Calassanci, al carrer Ample, i el Balmes al carrer Còrsega (avui la carrer Balmes cantonada travessera de Gràcia). Els dos eren de fundació recent: el 1894 s'obrí el del carrer Ample i el 1899 els escolapis es feren càrrec del Balmes.

El col·legi Calassanci era petit; comptava amb 271 alumnes i a la comunitat hi havia 6 sacerdots, 2 clergues i 2 germans operaris. La casa era un antic palau sense aspecte de casa religiosa; als baixos hi havia botigues que l'amo de tot l'immoble tenia llogades, com els pisos als escolapis. Desconeixem si als voltants de l'escola es produí cap aldarull o intent d'incendiar cap edifici. Era una zona amb molta presència d'edificis militars i estatals, i la vigilància era forta. Les cròniques que seguim indiquen que el moviment revoltós es produí al passeig de Colon davant de l'edifici de capitania i es desplaçà cap a la Rambla i pel carrer de Sant Francesc alguns grups es dirigiren cap a la plaça Reial.¹⁸

En canvi, el col·legi Balmes que es trobava al límit sud de la barriada de Gràcia, sí que passà alguns moments d'angoixa. La comunitat estava formada per 7 sacerdots, 1 clergue i 2 germans operaris; tenia 381 alumnes. A la plaça coneguda com els Jardinetes, a la cantonada

1 gener 1914), núm. 121, pàgs. 473-476. Ens inclinem per aquesta versió de la recuperació del Rayo i no per la que s'intueix de la declaració d'un alumne a en Miquel PUIG I REIXACH: *Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, pàg 341.

18. Vegeu crònica dels successos en *La Vanguardia* (Barcelona 2 agost 1909), pàg. 2 i Ricardo FERNÁNDEZ DE LA REGUERA i Susana MARCH: «Episodios nacionales. Así empezó la semana trágica», en *Historia y vida* (Barcelona – Madrid, octubre 1968), núm. 1, pàg. 115.

de Còrsega on hi havia el col·legi escolapi, s'hi reuniren vaguistes. La guàrdia civil a cavall observava a distància el moviment. Els concentrats començaren a instigar les forces públiques i aquestes, reforçades amb més cavalleria, carregaren contra els vaguistes que s'internaren cap a la vila de Gràcia i aixecaren barricades per impedir l'entrada de la guàrdia civil.¹⁹ El col·legi quedava al marge i no patí cap mal. L'edifici era una torre adaptada a escola, sense església pública: no oferia imatge de centre religiós.

En les poblacions de fora de Barcelona

Els fets de la setmana tràgica de Barcelona repercutiren en les poblacions catalanes. Repasso només aquelles en que hi havia presència escolàpia.

En el mateix Pla de Barcelona hi havia el poble de Sarrià, encara no agregat a la ciutat comtal. En el centre del poble es produïren intents d'aldarulls, que la guàrdia civil aconseguí ofegar ràpidament. Els escolapis que estaven a l'extrem del terme municipal, varen viure moments d'alarma tement que els passés el mateix que als seus germans de Sant Antoni. Per això optaren per dispersar-se per cases de famílies amigues. Els novicis per a germans operaris foren traslladats a Moià, pensant que allí no arribarien els disturbis: així ho explica la crònica de Moià: «*El día 29 por la mañana llegaron fugitivos de nuestro Colegio de Sarrià, los pretendientes para hermano operario Joan Vilagut, Salvador Costa, Jaume Terradellas, con los novicios operarios Lluís Colet, Pere Cometjó, Salvador Brugarolas y Antoni D. Rodríguez.*» Passat el primer ensurt pogueren tornar tots a casa sense patir cap dany.

Mataró celebrava aquella setmana les festes tradicionals de la ciutat. El 26 era Santa Anna, titular del temple escolapi. Al matí es varen poder celebrar totes les misses amb normalitat (en aquella època no se celebraven misses a la tarda). Les concentracions d'obriers s'iniciaren cap a dos quarts de dues de la tarda, els quals ja s'havien declarat en vaga. El dia de les Santes, el 27, encara pogueren celebrar-se les primeres misses, però a partir de les deu, els vaguistes obligaren tancar les esglésies «perquè no eren establiments de prime-

19. *Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1910*, pàgs. 85-86.

ra necessitat». A l'església de Santa Anna, però, continuaren assistint-hi fidels perquè entraven per la porta del col·legi o per la de la Baixada de Santa Anna. La guàrdia civil dispersà amb trets a l'aire des de la muralla de Sant Llorenç (a tocar de la Riera) els amotinats que aquest dia intentaven acostar-se a la zona militar del Camí Ral. Els escolapis es trobaven al mig, però no patiren cap mal. A la nit del 27-28 intentaren calar foc al col·legi com a venjança perquè es va córrer que alguns dels trets havien estat disparats des de Santa Anna. El dia 28 els religiosos es dispersaren per famílies que cristianament els acolliren per a protegir-los. Foren més les famílies que s'oferiren que els religiosos que en aquell moment hi havia a la comunitat. Els religiosos eren disset sacerdots i sis germans operaris, a més de cinc religiosos que s'hi trobaven de vacances. Tots els sacerdots de la comunitat, tres germans i dos dels hostes passaren a cases particulars. Quedaren en el col·legi tres sacerdots hostes i tres germans operaris de la comunitat. El 4 d'agost es restablí la normalitat. El reforç de la Guàrdia Civil que havia arribat per posar ordre s'allotjà a les classes 1a i 2a d'externs i a la sala d'actes del col·legi. Feien el ranxo al pati dels nois.²⁰

L'altra població de la costa del Maresme amb col·legi escolapi era Calella. S'hi proclamà la vaga general, però ni temples ni cases religioses patiren cap dany.²¹

Sabadell va viure les vagues obreres i alguns aldarulls en el centre de la ciutat. L'església dels pares claretians –era el primer temple edificat a Sabadell pels escolapis, quan tenien la casa davant per davant– i el seu convent foren envaïts, però sense patir ni robatoris ni destrosses. El nou col·legi dels escolapis es trobava a la perifèria i no va córrer cap risc.²²

20. Ens informa de tots els detalls un manuscrit sense signatura amb lletra anglesa perfecta, en APEPC: 07-19 / caixa 50, núm. 8. *La Vanguardia* (Barcelona 4 agost 1909), pàg. 2; *Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1910*, pàgs. 153-154. Augusto RIERA: *La Semana Trágica. Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Catalunya* (Barcelona, Barcino, 1909), pàgs. 234-237.

21. *Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1910*, pàgs. 155-156. Augusto RIERA: *La Semana Trágica. Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Catalunya* (Barcelona, Barcino, 1909), pàg. 259. Claudi VILÀ I PALÀ: *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes* (Salamanca 1973) no relaciona els problemes de la Congregació Mariana i de la Calassància, apostolat o obra social de l'Escola Pia aquells anys a Calella amb els fets de la setmana tràgica (pàgs. 232-245).

22. Crònica en *La Vanguardia* (Barcelona 4 agost 1909), pàg. 2; *L'Almanaque*

A Terrassa, l'ambient no era del tot favorable als escolapis des de 1901, quan aquests religiosos compraren l'edifici del Real Colegio Tarrasense. L'ambient encara es mantenia calent. La comunitat va témer algun atac i decidí enviar els juniors a la casa de pagès de Can Bayona, dels Srs. Casanovas, a 7 quilòmetres entre Terrassa i Viladecavalls. Altres es distribuïren entre famílies amigues de la ciutat; alguns buscaren llocs més segurs, com Moià. Homes del sometent local custodiaren el col·legi aquells dies. La setmana següent els religiosos pogueren tornar tranquil·lament a casa.²³

Moià va viure dies intranquils. Hi havia malestar. Les notícies que anaven arribant de Barcelona provocaren els xiu-xius habituals en què cadascú hi veia una amenaça o una esperança. S'intentà aixecar alguna barricada. Els religiosos arribats de Sarrià confirmaren a la comunitat els rumors i els temors: Barcelona cremava i s'hi havia desfermat l'odi contra els religiosos. De Terrassa arribaren el dia 29 de juliol els pares Joan Comellas i Salvador Soler i explicaren que també a Terrassa hi havia problemes, inseguretat. En aquesta atmosfera tan carregada, el dia 30 de juliol entre les 4 i 5 de la tarda, alguns veïns del Poble Nou distingiren una polseguera a la carretera que venia de Castellterçol. De boca en boca arribà als escolapis: són revolucionaris que vénen a cremar el col·legi! Els novicis es trobaven a l'oratori i, amb la notícia, s'esveraren i corregueren escales avall. El pare Antoni Tasi, el seu mestre, va tenir feina per calmar-los. Es repartiren entre famílies conegudes i allí passaren aquella nit. Se'ls proveí de roba per a vestir de seglar. Tot va ser una falsa alarma: era una colla de segadors que tornaven després de treballar per terres de la costa. El fet, però, indica la sensibilitat en què tothom vivia aquells dies de final de juliol. El dia 31 es normalitzà la vida de la comunitat moianesa.²⁴

del Diario de Barcelona para el año 1910, pàgs. 159-160. Augusto RIERA: *La Semana Trágica. Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Catalunya* (Barcelona, Barcino, 1909), pàgs. 237-241.

23. Breu relació dels successos en la població en *La Vanguardia* (Barcelona 6 agost 1909), pàg. 2. *Una escola implicada amb la ciutat. Escola Pia de Terrassa 1864-2002*, pàgs. 135-157.

24. *Crónica del Colegio de las Escuelas Pías de Moià*, pàgs. 99-104 en la qual el mateix mestre de novicis pare Antoni Tasi narra amb molt de detall tots els incidents; en APEPC: 07-20 / caixa 13.

Els col·legis d'Olot,²⁵ Castellar del Vallès, Igualada,²⁶ Vilanova i la Geltrú,²⁷ Tàrraga²⁸ i Morella no patiren més que el temor pel que sentien explicar de Barcelona, per por que no es repetís a casa seva. En algunes d'aquestes poblacions s'hi produïren vagues i intents de cremar convents, però no es va anar més enllà.

La notícia dels fets de Barcelona es propagà ràpidament i alarmà tothom. El secretari de la comunitat de Balaguer, per exemple, anotà el fet i hi afegí que altres col·legis també es trobaven amenaçats i assetjats (fet que després es confirmà inexacte). A Balaguer –escriu el secretari pare Josep M. Sirés– «*también llegan algunas chispas de la revolución y nuestro Colegio se ve amenazado, lo mismo que el convento de Franciscanos, y el Sto. Cristo, pero la llegada de la Guardia Civil restableció el orden.*»²⁹

2. A LA RECERCA D'UNA EXPLICACIÓ

Per als escolapis, l'incendi del col·legi de Sant Antoni va ser una sorpresa, un fet inimaginable fins aquell moment. Barcelona havia patit altres revoltes amb la crema de convents. Els religiosos havien

25. *Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1910*, pàg. 159. Augusto RIERA: *La Semana Trágica. Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Catalunya* (Barcelona, Barcino, 1909), pàgs. 270-271. Claudi VILÀ I PALÀ: *Escuelas Pías de Olot*, Salamanca 1974, en els capítols dedicats a aquests anys no parla (pàgs. 263-303) de la setmana tràgica; tampoc hi cap anotació en la crònica de la comunitat, en APEPC: 07-22 / caixa 10 bis

26. *Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1910*, pàg. 165. Augusto RIERA: *La Semana Trágica. Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Catalunya* (Barcelona, Barcino, 1909), pàgs. 255-256. Soledad BENGOCHEA: *Les dècades convulses: Igualada com a exemple*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, pàgs. 67-74. Gabriel CASTELLÀ I RAICH: *L'Escola Pia d'Igualada. Assaig històric (anys 1732-2002)*, no parla de la setmana tràgica.

27. *Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1910*, pàg. 165. Augusto RIERA: *La Semana Trágica. Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Catalunya* (Barcelona, Barcino, 1909), pàg. 260. En llibre de crònica de la comunitat –en APEPC: 07-32 / caixa 33– no hi ha cap referència a la setmana tràgica.

28. Augusto RIERA: *La Semana Trágica. Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Catalunya* (Barcelona, Barcino, 1909), pàg. 277.

29. Text ja transcrit a Joan FLORENSA: *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer*, pàg. 130. Vegeu també Augusto RIERA: *La Semana Trágica. Relato de la sedición e incendios en Barcelona y Catalunya* (Barcelona, Barcino, 1909), pàg. 277.

estat perseguits, suprimits. Els escolapis, per contra, sempre havien estat respectats. Per això els religiosos no es varen moure de casa tot i l'avalot que es produïa a la ronda de Sant Pau, davant de casa seva. Confiaren fins l'últim moment que no els passaria res.

¿Per què ara es cremava el col·legi, si abans no s'havia fet? ¿Per què aquest canvi? ¿Què havia passat?

El tradicional pactisme dels escolapis

A la segona meitat del segle XVIII, els escolapis s'acostaren a l'emprenedora burgesia que volia tirar endavant el nostre país. A Igualada i a Mataró, de manera especial, es produí un acostament, de manera que els ensenyaments servissin per a la naixent industrialització, per a l'actiu comerç amb Amèrica, per a una nova agricultura. Congeniaren amb homes de la Junta de Comerç, donaren suport a professionals que volien deslligar-se dels tradicionals gremis. En una paraula, els escolapis s'inclinaren i optaren per la nova societat, pels liberals.

Sense ser majoritàriament liberals, pactaren durant el segle XIX amb els liberals a fi de poder complir amb el compromís de l'educació d'infants i joves. La manca d'escoles i d'institucions que s'hi dediquessin eren la moneda de canvi que presentaven els escolapis. Durant el trienni liberal (1820-1823), l'Escola Pia no va ser suprimida, sinó que pogué mantenir les comunitats i els col·legis encara que desapareixia com a institució; per a coordinar les escoles, el govern nomenà un prefecte d'estudis per a cada una de les tres províncies escolàpies d'Espanya.

La supressió de religiosos de 1835, amb la desamortització de tots els seus béns, exceptuà els escolapis, els quals pogueren continuar vivint en comunitat i mantenir les escoles, però sense formar comunitat religiosa. Cap dels seus béns va ser en aquell moment desamortitzat. En els dos casos, els ajuntaments jugaren un paper fonamental en defensa dels escolapis, ja que altrament haurien perdut les seves escoles (totes les dels escolapis eren escoles municipals i públiques).

A partir de 1868, de manera especial, la societat canvià o es posaren de manifest les diferències ofegades i silenciades fins aquell moment. Republicans, socialistes i anarquistes, aglutinaren des de la restauració

monàrquica de 1875, descontents i opositors. La constitució de Cánovas del Castillo exclouïa els qui no acceptaven la monarquia.

Els escolapis es preocuparen del problema social provocat per la industrialització. A la majoria de col·legis, s'hi establiren classes nocturnes per a obrers. Els escolapis de Sant Antoni de Barcelona crearen un ateneu, el Centre Obrer Calassanci, que va tenir la seu en el carrer de la Riereta Alta; aquest, a més de les classes nocturnes, organitzava moltes altres activitats a través de les seccions.³⁰ Durant la setmana tràgica aquesta entitat no patí cap dany. Precisament la seva Capella de Música, dirigida pel mestre Alfred Ardèbol, cantà a la missa solemne que se celebrà el 27 d'agost de 1910, festa de sant Josep Calassanç, com a acte de restauració de l'activitat de l'escola després d'un any de l'incendi.³¹ El col·legi de Castellar del Vallès³² es fundà per a atendre l'ensenyament dels obrers de fàbrica amb classes nocturnes. En les cròniques de la revista *Ave Maria* s'enumeren els actes que, sobretot a Sant Antoni, es tenien en atenció dels alumnes gratuïts i dels pobres. Semblava que es feia el que calia.

El món de l'ensenyament es transformà al final del segle XIX. Varen néixer moltes escoles noves creades per religiosos exclaustats –a Barcelona, els col·legis de Sant Bonaventura i de Sant Tomàs d'Aquino; a Igualada, les escoles de l'Ateneu Obrer; a Mataró, el col·legi Valldemia; a Figueres, un col·legi d'humanitats que es convertí en l'Institut de Batxillerat–, per mestres laics catòlics –col·legi Carreras, escoles d'agrupacions obreres, Escola Mossèn Cinto, Escoles Catalanes del Districte VI, Col·legi Mont d'Or (a Barcelona i a Terrassa), Escola Vallparadís de Terrassa, Escola Parroquial de la Sagrada Família, etc.–, pels religiosos expulsats o vinguts de França –maristes, escoles cristianes, gabrielistes–. És una petita mostra del que s'estava fent a Catalunya. Els grups polítics o socials que se sentien marginats o que no acceptaven les línies educatives dictades pels legisladors, ni les escoles privades o públiques existents, també

30. Joan FLORENSA: «Centre Obrer Calassanci (Barcelona 1906-1929)», a *VIII Jornades d'Història d'Educació als Països Catalans*. Menorca, ICE de la Universitat de les Illes Balears, 1986.

31. *La Academia Calassancia* (Barcelona 20 setembre 1910), núm. 449, pàg. 507.

32. Joan FLORENSA: «Els escolapis a Castellar del Vallès», a *Recerca*, revista d'història i ciències socials i humanes de l'Arxiu Municipal de Castellar del Vallès (febrer 2007), núm. 5, pàgs. 17-42

organitzaren la seva pròpia escola. Només a la ciutat de Barcelona, davant les 190 escoles de primària públiques, n'hi havia 518 de privades. Els religiosos dedicats a l'ensenyament eren 206 estrangers i 879 espanyols.³³

La forta demanda d'escoles i la manca de resposta de l'Estat afavoriren que moltes persones –religioses o laiques– es dediquessin a l'ensenyament. Per a alguns ordes religiosos, l'ensenyament es convertí en un mitjà per a atendre el propi sosteniment. Els escolapis ensenyaven per vocació, era el seu motiu d'existir. Es consideraven diferents i volien destriar els camps. Així ho expressà el pare provincial Antoni Mirats, el 1902, en els Estatuts de l'Escola Pia de Catalunya que cada col·legi presentà a la Universitat per al seu reconeixement: *«El Instituto de las Escuelas Pías fue fundado por el noble aragonés S. José de Calasanz en Roma, y aprobado por la Santidad de Gregorio xv en 1622, elevándolo a la categoría de Religión de votos solemnes. A los tres votos generales con que se ligan los demás religiosos, unen los Escolapios el cuarto voto de la Enseñanza; y es la Escuela Pía la primera Corporación religiosa que ha tomado la enseñanza y educación de la juventud como objeto primordial de su instituto. De aquí que sus individuos forman un cuerpo docente, que en tres siglos que cuenta de existencia se ha extendido por Italia, Alemania, Austria-Hungría, España y América; siendo solicitada su enseñanza hasta por pueblos no católicos, y respetada por lo que toca a España en medio de los vaivenes de la política del pasado siglo.*

Los Estatutos de las Escuelas Pías como Corporación docente se hallan condensados en los siguientes artículos:

1. Las Escuelas Pías han sido reconocidas por el Gobierno Español como Corporación docente, no sólo al establecerse en España en 1683 con aprobación del Rey Carlos II, sino en los tiempos modernos por una ley votada en Cortes en 5 de Marzo de 1845, y confirmada por una R. O. de 27 de Febrero de 1879...»³⁴

33. Dades en Joan CONNELLY ULLMAN: *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, pàgs. 141-142.

34. Es va incloure en els expedients de tots els col·legis presentats el 1902 a la universitat per a la seva legalització; copiem el de Balaguer, que es troba a l'Arxiu Històric General Universitat de Barcelona.: 20-3-7-3; publicat en la tesi doctoral de Ramon TARRÒS: *Problemàtica educativa al segle XIX i organització dels Col·legis Escolapis de Catalunya (1838-1902)*, pàgs. 1575-1576; també publicat en Joan FLORENSA: *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer*, pàgs. 244-251.

El pare Mirats toca dues qüestions. En primer lloc afirma que l'Escola Pia va néixer per ensenyar. El segon punt és l'afirmació que la existència de l'orde a Espanya és per disposicions de l'Estat. Quan s'establí el 1683 a Moià aconseguí del bisbe un permís per a cinc anys; passat aquest període, la llicència l'havia de donar la Congregació de Bisbes i Religiosos, fet que no es produí mai. Des de 1688, l'Escola Pia subsistí a Espanya únicament gràcies al decret de Carles II. Després dels decrets de desamortització i exclaustració, que no afectaren totalment els escolapis, l'orde va ser restaurat per la llei del 5 de març de 1845. El Concordat entre la Santa Seu i l'Estat espanyol de 1851 no parla dels escolapis. El 1902 existeixen solament per la llei de restauració, no per cap disposició eclesiàstica. Aquesta peculiaritat no sols distingeix els escolapis de la resta d'ordes o congregacions que ensenyen, sinó que la converteix en una institució que sempre ha aspirat a ser pública i ha volgut que les seves escoles fossin escoles públiques.

Els escolapis reflexionaren

El poble, els obrers els havien respectat en totes les revoltes. Els escolapis acreditaven una tradició escolar de més de dos segles de dedicació a la instrucció del poble. Era una institució dedicada exclusivament i per fundació a l'educació. Tenien voluntat de ser escola pública, per a tots. Es consideraven diferents de la resta de religiosos.

¿Per què, doncs, el col·legi més emblemàtic, com era el de Sant Antoni de Barcelona, havia estat incendiat, saquejat i convertit en runa?

Aquesta pregunta que es feren aleshores els religiosos no va obtenir resposta dels afectats. No hem trobat cap document que intenti reflexionar i analitzar els fets i les seves causes. Si volem esbrinar o intuir què en pensàrem hem de recórrer a les dues revistes que es publicaven aquells anys i que precisament sortien del col·legi de Sant Antoni. Tampoc hi trobarem una resposta clara, però ens acostarà una mica al pensament escolapi. Fem un repàs de totes dues revistes.

En el primer número després de la setmana tràgica, el pare Sellarès, director de la revista *Ave Maria*, dedica³⁵ unes pàgines a parlar en un

35. *Ave Maria* (Barcelona 15 novembre 1909), núm. 51, pàgs. 309-312.

to elegíac de les destruccions. Fa un recorregut per les diverses incidències ocorregudes a la ciutat de Barcelona durant aquells dies de finals de juliol. És un article, no una editorial, el qual comença a la cinquena pàgina del número. El director es lamenta de les abundants pèrdues i ho atribueix a la maçoneria i a les escoles laiques o escoles modernes. Uns i altres, segons l'autor, pretenen destruir l'Església catòlica i ho fan atacant un dels punts més sensibles com és el de les escoles dels religiosos. Demana, en acabar, ajuda per a la restauració de tot el que s'ha perdut.

La revista publicà un segon article, signat pel pare Lluís Fàbregas. És més ponderat. Surt com a editorial, sota capçalera. Recorda com als escolapis de Sant Antoni «*tants i tants obrers y fills d'obers hi trobaven el manà de l'ànima, y molts fins l'aliment del cos*». Si hom contempla les quatre parets que resten dempeus «*els ulls ens llagrimegen al considerar els milers de fills d'obers que queden sense aliments ni educació*». No busca l'autoria, sinó les possibles raons que ho han mogut. «*¿Y saben quines rahons donen pera defensarse? En nom del progrés, de la llibertat, la tolerancia y la cultura [...] Nosaltres, donchs, devem procurar construir sempre, que és acció més noble, gran y valerosa... Construim, donchs, que és feyna humana y gran, y és feyna de tots els que vulguin viure ab plena armonia en tots els de la vida social. Construint, viurem*».³⁶ El pare Fàbregas creu que els fets són més aviat com una erupció momentània, inconscient i incontrolada; una explosió d'una societat descontenta, però que no hi ha continuïtat de fons. És una ofuscació d'un moment, res més. La vida és anar construïnt dia a dia mirant al futur.

El pare Lluís Falguera, en una breu història de la província escrita pocs anys després, quan ha de qualificar la setmana tràgica escriu que el col·legi de Sant Antoni de Barcelona «*fue destruido en un momento de obcecación por gente extraviada*».³⁷

L'Acadèmia Calassància patí també la destrucció de tot el que tenia: arxiu, biblioteca, espais en què desenvolupava la seva activitat. A la materialitat del desaparegut, calia afegir-hi que també el col·legi de Sant Antoni significava molt per a la majoria d'acadèmics, perquè n'havien estat alumnes, perquè hi tenien escolapis amb qui tractaven

36. *Ave Maria* (Barcelona 1 febrer 1910), núm. 56, pàgs. 385-386.

37. Lluís FALGUERA: *Libro de oro. Escuelas Pías de Cataluña e isla de Cuba 1617-1917*. Barcelona 1918, pàg. 43.

habitualment, perquè en aquells murs s'hi havia gestat la Calassància –com ells l'anomenaven–, associació que tant estimaven i en la qual ja s'havia format un bon nombre de ciutadans que honoraven els llocs professionals que ocupaven.

Per això cal buscar en la revista que publicaven amb el mateix nom de l'entitat alguna reflexió sobre la setmana tràgica. La revista tornà a publicar-se el 10 de novembre de 1909. El president, el catedràtic Cosme Parpal i Marquès, hi publicà un article «Mirada retrospectiva»³⁸, en el qual recorda que l'única cosa que recuperaren de l'incendi va ser el segell de l'entitat: un senyal que l'Acadèmia no havia mort. Recorda la celebració del 27 d'agost, festa de sant Josep Calassanç, a Sant Antoni, en mig de la destrucció i la del mateix dia al Passeig de Gràcia núm. 7, edifici que serà nova seu de l'escola i on radicarà l'Acadèmia Calassància. Indica a més les que creu causes que portaren a la setmana tràgica: el problema social, l'escola moderna i la revolució i l'anarquisme.

En el número següent, el mateix president, sota el títol «Volvemos a la vida»,³⁹ hi fa una crida a la unió de tots els catòlics contra la revolució i demana que la premsa catòlica faci campanya contra la premsa «*impía y sectaria*»; recorda que un dels objectius de l'Acadèmia Calassància, quan fou fundada pel pare Eduard Llanas, va ser precisament formar universitaris capaços de defensar l'Església dels atacs de l'integrisme: ara tocava lluitar contra un altre front.

La unió és un dels temes que tracten altres acadèmics. Carles Ziégler Negrevernís la demana davant de les properes eleccions i afirma textualment: «*católicos antes que hombres de partido*».⁴⁰ Rafael Domínguez Martínez insisteix que la unió fa la força,⁴¹ és a dir, que va en la mateixa línia de buscar la unitat de tots els catòlics. Aquest mateix pensament el trobem a la revista *Ave Maria*, la qual el 1911 exhorta els joves a associar-se.⁴² Més que analitzar les causes o buscar-ne els culpables, aquests articles pretenen la unió per a forçar en

38. *La Academia Calasancia* (Barcelona octubre 1909), núm. 417, pàgs. 598-608.

39. *La Academia Calasancia* (Barcelona 10 novembre 1909), núm. 418, pàgs. 1-4.

40. «Labor que se impone», a *La Academia Calasancia* (Barcelona 30 novembre 1909), núm. 420, pàgs. 33-37.

41. «Acción Católica», a *La Academia Calasancia* (Barcelona 20 desembre 1909), núm. 422, pàgs. 66-68

42. *Ave Maria* (Barcelona 1 gener 1911), núm. 71, pàg. 625-628.

les properes eleccions –per tant democràticament– la consecució de les seves idees.

Joaquín Le Monnier, en el seu article afirma que Espanya és essencialment catòlica, per la qual cosa l'ordre social s'ha d'inspirar en principis catòlics. No es poden admetre, doncs, escoles laiques perquè atempten contra les lleis del regne.⁴³

El doctor Cosme Parpal concretà en articles posteriors el que de manera esquemàtica havia afirmat en la represa de la revista. Carrega les culpes i les responsabilitats de la setmana tràgica sobre l'escola moderna. Presenta la situació com un enfrontament entre l'escola moderna o laica i l'escola catòlica, que l'Escola Pia representa amb més propietat que cap altra.⁴⁴ Podríem aportar l'opinió d'altres acadèmica, però en el fons hi trobaríem la mateixa línia de pensament.

Tant els autors escolapis com els de l'Acadèmia Calassància expressen un pensament conservador i tancat. Defensen un estat confessional amb la supremacia de l'Església sobre l'Estat; no admeten la separació Església-Estat. Tampoc admeten una societat laica o secular: l'escola com a factor fonamental per a l'orientació de les futures generacions ha de ser –segons els autors esmentats– netament catòlica. Era el pensament dominant en l'Església de l'època. També és el que defensà el bisbe Josep Torras i Bages en l'opuscle *El hombre mutilado por la escuela neutra*.⁴⁵

Aquestes postures queden lluny de la reflexió de Joan Maragall en *La ciutat cremada* o en *L'Església del perdó*.

¿Pensaven tots els escolapis de la mateixa manera?

Creiem que no tots els escolapis veieren els fets de la setmana tràgica de la mateixa manera. Si aquests autors esmentats no feren cap autocrítica i es limitaren a repartir les culpes cap enfora, altres escolapis –en canvi– reflexionaren sobre el que estaven fent. Veiem-ne algun exemple.

43. «Las escuelas laicas», a *La Academia Calasancia* (Barcelona 20 novembre 1909), núm. 419, pàgs. 17-20.

44. «La Escuela Pía y la escuela moderna», a *La Academia Calasancia* (Barcelona 30 agost 1910), núm. 447, pàgs. 474-477

45. Vegeu l'opuscle en *Obres completes*, Barcelona, Biblioteca Perenne, 1948; pàgs 1748-1770.

Des de 1906, el pare Josep Guañabens anava publicant una sèrie graduada de llibres de lectura en castellà, però que incloïa una part bilingüe (català-castellà). Aquests llibres s'editaren durant quaranta anys, prova fefaent que eren acomodats a l'època. La societat que presenten no és d'un món exclusivament catòlic, sinó que ofereix una naturalesa, una història, una societat que podríem qualificar de «laica positiva» (emprant uns termes actuals). La religió hi és molt present, però és una part. La vida es desenvolupa i explica també d'altres maneres.⁴⁶ Els llibres estan escrits abans de la setmana tràgica. Són, però, una manera de veure de manera més oberta la societat.

La setmana tràgica marcà una època. Va fer història entre els escolapis. Quan durant la II República espanyola hom temia aldarulls i possibles incendis d'esglésies i de cases religioses, sempre es tornava a la setmana tràgica: era el referent.

Els pares Tomàs Garí-Montllor, Josep Guañabens i Pantaleón Galdeano formaren una comissió per programar una organització uniforme de les escoles escolàpies de Catalunya. Prepararen una memòria per al capítol provincial de 1919; no en parlà el capítol, sinó que ho deixà per al següent de 1921. Ara aquí ens interessa recordar unes paraules que creiem que es poden referir als fets de la setmana tràgica, tot i que no es digui literalment, sinó que també es poden allargar a les vagues posteriors. Parlen de la necessitat de la conveniència o no de mantenir separades les classes dels externs de les dels recomanats i diuen els tres escolapis:

«Y ¡quién sabe, si las encarnizadas luchas sociales que presenciemos en nuestros días, hubieran podido evitarse si, informadas por el espíritu cristiano y tratándose como hermanos, las clases sociales hubiesen vivido en continuo contacto! Las Escuelas Pías están destinadas por Dios, tal vez más que cualquiera otra Institución religiosa o seglar, a realizar una misión cristianamente social; y encontrarán probablemente más expedito el camino que debe conducirles al término que fue el motivo de ser de su institución, si enseñan a convivir armónicamente en nuestros Cole-

46. Joan FLORENSA: «Visió del món que ofereixen els llibres de lectura (1905-1909) del P. Josep Guañabens», a *VIII Sessions d'Estudis Mataronins. 19 d'octubre de 1991. Comunicacions presentades*. Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria / Patronat Municipal de Cultura, 1992, pàgs. 103-108.

gios y a vivir cristianamente confraternizados a los hombres de mañana.

No se nos oculta la audacia que presupone el romper una costumbre bastante generalizada y seguida sin interrupción en nuestros Colegios desde hace medio siglo aproximadamente, más que más, cuando la sociedad vive tan desviada de las doctrinas de Jesucristo, y cuando tan arraigadas son sus preocupaciones. Con todo y a pesar de ello, insistimos en nuestro pensamiento, sin que pretendamos con ello indicar que esta fusión de clases o categorías sociales en nuestras escuelas deba practicarse necesariamente en todos los Colegios: de desear sería, pero tal vez y de momento esta generalización resultaría contraproducente».⁴⁷

La implantació per motius econòmics dels recomanats, és a dir dels alumnes que pagant una mòdica quota es quedaven més temps a l'escola i rebien alguna classe d'adorn, provocà que en els col·legis grans es creessin dues classes paral·leles: la dels recomanats i la dels gratuïts. En els col·legis petits on no hi cabia més que una línia, no es produïa separació: tots estaven junts a l'aula; els recomanats sortien més tard que els gratuïts. A Sant Antoni, els recomanats anaven a les aules de l'edifici de la ronda de Sant Pau i els gratuïts al bloc de la ronda de Sant Antoni. En els llocs on hi havia separació d'aules, es produïren conflictes. No agradava a tothom la separació. A Sant Antoni, per exemple, el pare Joan Comellas havia proposat que tots els alumnes –recomanats i gratuïts– vestissin la mateixa bata escolar –la bata escolàpia–, cosa que es va fer a partir de 1906. La bata igualava, però les sabates es distingien de les espadenyes.

Els pares Garí-Montllor, Guañabens i Galdeano feren autocrítica de l'Escola Pia. Intentaven –no era l'objectiu de la seva memòria– que no es continués ni repetís el mateix model que no havia funcionat prou bé. Ningú no va moure fitxa.

El cronista de Moià, el pare Antoni Tasi, en la relació dels fets locals hi consignà aquestes paraules referides al seu col·legi: «*De sentir es que entre estos amotinados no sólo fueran una mayoría los que se habían educado en el Colegio, sino que varios estaban estrechamente unidos con vínculos de parentesco con religiosos nuestros y aun por favores recibidos: y con todo si no llegaron a vías de obra contra*

47. Document en APEPC: 06-21 / caixa 1, núm. 13.

*el Colegio se desataron sus desenfrenadas lenguas contra él y contra algunos de sus religiosos».*⁴⁸

En el fons, els escolapis no hi trobaren una explicació concloent. Ja hem anotat abans com el poble, que estava expectant davant l'incendi dels escolapis de Sant Antoni, en veure arribar la tropa l'aplaudí pensant que farien fugir els incendiaris. El poble que feia costat als escolapis i la seva escola, la tràgica setmana de juliol quedaren com garrotats, incapaços de reacció.

3. EL DIA SEGÜENT

Sufocada i acabada la revolta, calia que els escolapis pensessin en el mes de setembre, quan la mainada havia de tornar a escola: 1352 nois esperaven tornar a classe un mes després de la destrucció de l'escola.

Era any de capítol provincial i, per tant, de renovació de càrrecs. Hi havia molta feina a fer. El provincial cessant, pare Antoni Mirats, fixà de moment la seva residència a Sarrià.⁴⁹ El nou provincial, pare Salvador Marcó, va ser nomenat el 5 d'agost. Tornà aviat a Sant Antoni. S'havia de complir amb els compromisos adquirits, com ara la fundació de Caldes de Montbui, població on s'obrí escola l'octubre de 1909. Faltava poc més d'un mes per a començar el nou curs i hi havia molts assumptes per a resoldre.

Des d'instàncies ben diverses els escolapis reberen confort i encoratjament per a tirar endavant. Una de les més significatives va ser la carta que el bisbe de Vic, el Dr. Josep Torras i Bages, dirigí al pare rector de Sant Antoni, Ramon Piera, en la qual, entre altres coses, li deia:

«Deben Vdes. pensar en reedificar el Colegio: no abandonen

48. *Crónica del Colegio de las Escuelas Pías de Moià*, pàg. 100 en APEPC: 07-20 / caixa 13.

49. Els documents emesos els dies 2 i 3 d'agost van sense el segell de la província perquè, adverteix el pare secretari provincial Pau Roca, «*Va sin sello de la Provincia por haber desaparecido en el incendio del Colegio de S. Antón*»; en el document del 5 d'agost ja hi figura el nou segell. Vegeu Joan FLORENSA: «*Sigil·lografia de l'Escola Pia de Catalunya: la província, període 1909-1937*», a *Catalaunia* (setembre 1987), núm. 302, pàg. 9.

aquellos barrios de la ciudad, más necesitados que ningún otro de la instrucción y educación religiosa. Si esto, que nos aflige, ha sucedido a pesar de la gran fuerza moral que representa el Colegio, y que la grandiosa obra cultural que ha desarrollado durante tantos años, ¿qué pasaría sin el Colegio? ¿Qué sería de aquella populosa barriada, más expuesta que ninguna otra al influjo de las malsanas pasiones, más explotada que el resto de la población por los que abusan de la ignorancia y de la falta de convicción? Diga V. al P. Provincial, que se anime, y ¡adelante!, que la Providencia y la ayuda de Dios le harán salir airoso de su empresa».⁵⁰

Acompanyava la carta una almoina i un calze. El papa Pius X, a través del pare general, recolzà igualment la idea de tornar a aixecar el col·legi i continuar.

Les adhesions a l'Escola Pia es multiplicaren. El rector envià al diari *La Vanguardia* (20 agost 1909, pàg. 1) la següent carta d'agraïment:

«Ramón Piera Sch. P., rector del Real Colegio de las Escuelas Pías de San Antón, de Barcelona, en la imposibilidad de corresponder en particular á las innumerables personas que por tarjeta ó por escrito han protestado del vandálico atentado de que ha sido víctima el Real Colegio de su dirección, acompañando el testimonio de su incondicional aprecio y adhesión á la benemérita Orden de las Escuelas Pías, agradece cordialmente a todos y á cada uno la expresión de protesta y afecto, que la Escuela Pía tendrá como la única recompensa que en este mundo puede esperar de sus desvelos en bien de la educación é instrucción gratuita de los hijos del pueblo y de los obreros. Al mismo tiempo se complace en notificar á las distinguidas familias de Barcelona y de España toda, que siempre nos han distinguido con su confianza y aprecio, confiándonos la educación é instrucción de sus hijos, que el Colegio de San Antón continuará ejerciendo sus funciones religioso-literarias en las secciones de jóvenes universitarios, medio pensionistas y recomendados de Comercio y primera y segunda enseñanza y externos de segunda enseñanza y carrera eclesiástica. Las familias que deseen instrucciones particulares podrán dirigirse á la secretaría de la di-

50. Text en Lluís FALGUERA: *Libro de oro. Escuelas Pías de Cataluña e isla de Cuba 1617-1917*. Barcelona 1918, pàg. 40.

rección del colegio, paseo de Gracia, número 7, de nueve á once y media de la mañana, y de cuatro á siete de la tarde, donde se les facilitarán cuantos datos sean necesarios, y se verificará la instancia para ingresar en segunda enseñanza hasta el 31 del corriente.»

Amb l'agraïment, hi expressa també el propòsit de continuar la tasca educadora escolàpia.

El més immediat era trobar espais per a les aules. Les classes de batxillerat s'obriren –com s'indica en la carta anterior– el setembre al Passeig de Gràcia, número 7. El rector, pare Piera, es traslladà a aquesta nova residència amb els religiosos necessaris per a les classes de batxillerat. A Sant Antoni, hi quedà el pare Josep Soler i Biel, encarregat d'organitzar la resta d'alumnes i planificar què se'n feia, d'aquelles ruïnes. A partir de 1910 les dues cases –Sant Antoni i Nostra Senyora, el col·legi del Passeig de Gràcia– s'independitzaren. El 1912 va ser nomenat rector de Sant Antoni el pare Josep Soler i Garde: sobre les espatlles d'aquests tres religiosos carregà la responsabilitat de la restauració de Sant Antoni

El 5 d'abril de 1910, totes les classes de Sant Antoni estaven novament en marxa. En l'antic pati i adossades a les restes de paret del seminari, s'hi havia construït unes aules a més d'aprofitar altres espais interiors.

El 1910 no es feren el Tres Tombs, però sí la benedicció d'animals a la porta del xamfrà, com de costum.

Es reobrí l'església gòtica i hi tornà el culte. El despreniment d'una part de la volta obligà a tancar-la. La pedra havia quedat malmesa pel foc. Generoses aportacions econòmiques aconseguiren que el 17 de gener de 1915, diada de sant Antoni, es pogués recuperar per al culte amb una eucaristia presidida pel bisbe de Barcelona Dr. Enric Reig. S'aprofità l'avinentesa per a canviar els titulars dels altars de les capelles laterals: es buscaren advocacions més adequades a l'època i als alumnes.

Les mostres de simpatia cap a l'Escola Pia no cessaren. En el degoteig de generosos donatius podem recordar el d'Àngel Guimerà, antic alumne intern de l'escola, el qual cedí una col·lecció de les seves obres publicades fins aquell moment per a la nova biblioteca.⁵¹

51. Text de la carta de Guimerà en *Anuario de la Orden de las Escuelas Pías 1991- Exalumnos*. Roma, Curia General de las Escuelas Pías, pàgs. 119-120.

La reconstrucció de l'edifici era difícil. Requeria temps per planificar-la, cercar recursos financers i realitzar les obres. S'intentà tocar de peus a terra. Un article aparegut el 15 de novembre de 1909 a la revista de Sant Antoni *Ave Maria* acabava anhelant «*que pronto se conviertan en realidad tan bellas esperanzas* [de veure reconstruït el col·legi]»; una nota de la Redacció de la revista precisava: «*no pasa por ahora de ser un deseo; mas la realidad, en cuanto a la totalidad del edificio, acaso esté tan lejana, que no seremos nosotros quienes veamos el cumplimiento de tan bellas esperanzas.*⁵²» El nou edifici escolar s'aixecà el 1928.

52. *Ave Maria* (Barcelona 15 novembre 1909), núm. 51, pàg. 308.